

**Toelichtingen op de te beschermen
gemeentelijke stadsgezichten**

**Laakkwartier
Regentessekwartier
Valkenboskwartier
Vogelwijk
Zeeheldenkwartier**

LAAKKWARTIER

Begrenzing gemeentelijk beschermd stadsgezicht Laakkwartier

Laakkwartier

Het Laakkwartier wordt omsloten door de zuidelijke rand van de stad die ter plaatse van de Broeksloot de gemeentegrens met Rijswijk volgt, de Rijswijkseweg, de Laakweg, de Neherkade, de Hildebrandstraat, het Gouverneurplein, de van Koetsveldstraat, dr. Schaepmanstraat, van Meursstraat, de Schimmelweg en de Sinjeur Semeyweg.

Inleiding

De woonwijk Laakkwartier is gelegen in de voormalige Noordpolder. De noordoostelijke begrenzing van deze polder, de Haagse Trekvliet, was van oudsher een belangrijke zuidelijke waterverbinding richting Delft en Rotterdam. Dwars door de Noordpolder, min of meer parallel aan de Trekvliet liep de "wech tusschen die Haghe ende de Hornbregge bij Rijswic". Deze reeds in de 17de eeuw bestrate landweg werd in 1907 verbreed en ging toen officieel Rijswijkseweg heten, een benaming die overigens al lang voor die tijd in gebruik was. Tot aan de aanleg van de Utrechtsebaan in de jaren zeventig was dit de belangrijkste zuidelijke invalsweg over land naar Den Haag.

De polder werd bemalen door twee molens: de Broekslootmolen en de Laakmolen. De Laakmolen uit 1699, gelegen op de plaats waar het riviertje de Laak in de Haagse Trekvliet uitmondt, is het oudste bouwwerk binnen dit gebied. Van groot belang voor de ontwikkeling van het Laakkwartier was de aanleg in 1843 - 1847 van de spoorverbinding Den Haag-Rotterdam. De loop van het spoorwegtracé was bepalend voor de westelijke begrenzing van de wijk.

Aanvankelijk behoorde de Noordpolder geheel tot het grondgebied van Rijswijk. De grens tussen Den Haag en Rijswijk lag bij de Hoefkade. In 1844 vond een eerste grenswijziging plaats, waarbij het gebied tot aan de Laak bij Den Haag werd getrokken. In 1900 werd de grens voor een tweede maal verlegd, nu tot aan de Broeksloot.

In deze omschrijving komen Laakkwartier-Noord en Laakkwartier-Centrum aan de orde.

Laakkwartier

Ontwikkelingsgeschiedenis

Het Laakkwartier is opgezet als woonwijk voor arbeiders, lagere ambtenaren en kleine middenstanders. De aanleg en bebouwing is in de periode 1907-1940 tot stand gekomen. Er zijn drie hoofdfasen te onderscheiden: de aanleg van Laakkwartier-Noord/Molenwijk, Spoorwijk en Laakkwartier-Centraal.

Laakkwartier-Noord/Molenwijk

De eerste stedenbouwkundige plannen voor het gehele Laakkwartier/Spoorwijk zijn te vinden in het Uitbreidingsplan uit 1903 van ir. I.A. Lindo. Het plan geeft niet meer aan dan de hoofdontsluitingen in de voor Lindo kenmerkende diagonale patronen. Een meer gedetailleerde invulling geeft echter de strook tussen de Pasteurstraat en de Noordpolderkade te zien, die onder de naam "Bouwplan Laakkwartier" kennelijk al door particulieren was ingediend. De aanleg aan weerszijden van de Wenkebachstraat is in 1907 grotendeels conform dit bouwplan tot stand gekomen en behoort dan ook tot het oudste deel van het Laakkwartier. De hoofdopzet bestaat uit een recht stratenpatroon, gebaseerd op de oude polderverkaveling, binnen de aanzetten van de diagonale hoofdontsluitingen Van Musschenbroekstraat en de Jan van der Heydenstraat (verlengd in 1928). Op de kruisingen van de Deimanstraat met de Ingenhouzstraat en de Eliasstraat zijn door afgeschuinde hoekoplossingen twee pleintjes gerealiseerd.

Voor de verdere ontwikkeling van het Laakkwartier is het Uitbreidingsplan uit 1908 van H.P. Berlage een belangrijk uitgangspunt geweest. De eerste fase hiervan betrof de Molenwijk, die door de stadsvernieuwing uit de jaren '80 geheel is verdwenen. Een tweede belangrijks fase van uitbreiding betrof Spoorwijk.

Laakkwartier

Deze wijk wordt niet betrokken bij de aanwijzing tot beschermd stadsgezicht vanwege de plannen voor de herstructurering

Laakkwartier-Centraal

Het centrale deel van het Laakkwartier is als laatste onderdeel van de wijk gerealiseerd. Hier is voornamelijk voor de lagere middenstand gebouwd. Door veranderde stedenbouwkundige opvattingen, die te maken hadden met de bouw van scholen en de beoefening van sport, werd het Uitbreidingsplan van Berlage als verouderd ervaren. In dit plan ontbraken de waardevolle groenstructuren, de sportvelden en de groenassen zoals die voor dit deel van de wijk in 1922 in het door de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting opgestelde een nieuw stratenplan wel zijn opgenomen en nog steeds aanwezig zijn. Dit plan is vanaf 1928 grotendeels conform de opzet uit 1922 is uitgevoerd. De opzet van dit deelplan geeft ten opzichte van het plan van Berlage een veel strakker patroon met haaks op elkaar gesitueerde straten te zien. De hoofdstructuur wordt, evenals bij het plan Berlage, gevormd door de centrale as van de Goeverneurlaan, die uitmondt in de gevorkte vertakking van de Van Musschenbroekstraat en de Jan van der Heydenstraat. Deze beide straten sluiten met een lichte knik aan op de uit 1907 daterende aanleg.

Op de kruising van de Goeverneurlaan met de haaks hierop gelegen hoofdassen van de De Genestetlaan en de Oudemansstraat zijn grote pleinen aangelegd (het Jonckbloetplein en het Lorentzplein). In het plan is

rekening gehouden met de opzet van een drietal ruime sportterreinen en twee schoolcomplexen. Een van het lineaire patroon afwijkend beeld geeft de aanleg tussen de Van Musschenbroekstraat en de Laakkade te zien. Het gewenste stedenbouwkundige concept van uniformiteit van de bouwblokken is in Laakkwartier-Centraal maar ten dele gerealiseerd. In tegenstelling tot de Spoorwijk waar de gemeente zelf bouwde en zodoende dit doel optimaal kon nastreven, werd hier door een groot aantal woningbouwcorporaties en particuliere bouwondernemers, ieder met hun eigen architecten, gebouwd.

Toch is hier sprake van een homogeen stadsbeeld. Een grote eenheid bezit de bebouwing langs de belangrijke assen van de Goeverneurlaan en de De Genestetlaan met stedenbouwkundige accenten aan het Jonckbloetplein en Lorentzplein. De gemeente wist deze eenheid te bereiken door grond in erfpacht uit te geven onder het regime van een bouwverordening of met de verplichting volgens een door de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting of door bekwame particuliere architecten ontworpen voorgevelschema te bouwen. De gevels van de Goeverneurlaan en het Lorentzplein zijn door A. Pet ontworpen.

Structurele en/of functionele veranderingen

Grootschalige vernieuwingen en/of ingrijpende functieveranderingen hebben zich in de woonwijk niet voorgedaan. In de loop der tijd is de detailhandel en horeca aan die straten toegenomen waar vanaf het begin al winkels waren gevestigd (o.a. delen van de Goeverneurlaan, Hildebrandstraat, Van Musschenbroekstraat, Jan van der Heydenstraat en de Rijswijkseweg). Een belangrijke structurele verandering is wel de afbraak in 1990/1991 van twee blokken portiekwoningen omsloten door de Deimanstraat/ Eliasstraat/ Pasteurstraat/ Ingenhouszstraat ten behoeve van een buurtparkje. Voor het overige zijn vernieuwingen beperkt gebleven tot een aantal in schaal, ritmiek en/of materiaalgebruik afwijkende incidenten, zoals de nieuwbouw aan de Ferrandweg.

Laakkwartier

Bebouwingsbeeld

Het Laakkwartier wordt gekenmerkt door aan-eengesloten gevelwanden in de rooilijn.

In veel straten zijn de woningen door een voortuin van de openbare weg gescheiden. De bouwblokken zijn veelal aan de korte zijde of het einde van de lange zijden geopend om een betere licht- en luchttoetreding op de binnenverven te verkrijgen. Er is een afwisseling in de opbouw: twee, drie of vier bouwlagen, zowel met plat dak als daken met kappen en pannen komen voor. Er is een verscheidenheid aan eengezinswoningen, beneden- en bovenwoningen en portiekwoningen. Daarnaast telt de wijk een aantal openbare gebouwen, scholen, en kerken.

Delen van de Rijswijkseweg, de Van Musschenbroekstraat tot aan de Drebbelstraat, de Deimanstraat tussen de Van Musschenbroekstraat en de Wenckebachstraat en de Wenckebachstraat tussen Rijswijkseweg en Deimanstraat zijn tussen 1907-1916 gebouwd. De overige bebouwing is hier pas in de loop van de jaren twintig gerealiseerd en wordt geheel ingenomen door portiekwoningen van drie bouwlagen met platte daken. In de uiterlijke vormgeving is hier op bescheiden wijze aansluiting gezocht bij de stijl van de Amsterdamse School en de Nieuwe Haagse School. De in veel gevallen lange aanbouwen over meerdere bouwlagen tegen de achtergevels van de woningen uit de periode 1907-1916 ontbreken bij deze latere huizen. Dit was een direct gevolg van een bouwverordening uit 1920, waarbij onder meer werd bepaald dat uitbouwen niet meer dan drie meter buiten de achtergevel mochten uitsteken.

Laakkwartier-Centraal wordt gekenmerkt door een afwisseling van eengezinswoningen, étagewoningen en beneden- en bovenwoningen, voornamelijk bedoeld voor de middenstand. Winkelfuncties zijn geconcentreerd aan de gevorkte hoofdassen van de Goeverneurlaan, Van Musschenbroekstraat en Jan van der Heydenstraat en op diverse hoeken van straten. De architectuur vertoont in min of meerdere mate de

stijlkenmerken van de Nieuwe Haagse School. Het platte dak en de hellende kapvorm worden beide toegepast, waarbij de kappen dan met pannen zijn gedekt. De portiekwoningen van drie of vier bouwlagen bevinden zich langs de bredere doorgaande wegen en de eengezinswoningen en beneden- en bovenwoningen van twee bouwlagen met kap zijn aan de kortere "binnenstraten" gesitueerd. In deze laatste straten zijn ook veel huizen met voortuintjes met gemetselde tuinmuurtjes.

Een voor deze wijk opvallende homogeniteit geven de gevels aan de Goeverneurlaan en de De Genestetlaan te zien. De portiekwoningen aan de Goeverneurlaan tussen Lorentzplein en Jonckbloetplein tellen als enige in de wijk vier bouwlagen. Opvallende hoogteaccenten geven de beide pleinen monumentaliteit. De homogeniteit werd hier sterk bevorderd omdat voor de belangrijkste straten door architecten van de dienst S&V schetsontwerpen werden gemaakt, waarvan bij de bouw niet mocht worden afgeweken.

In de architectuur komt de aandacht voor detail in het metselwerk, het glas-in-lood in bovenlichten, verzorgde portieken met glas-in-loodvensters en de verticale geledingen. De wijk bezit voorts twee sportterreinen gelegen schoolcomplexen langs de Laakkade en de Paets van Troostwijkstraat. De school aan de Capadosestraat is in 1930 gebouwd naar ontwerp van J.M. Luthmann.

Laakkwartier

Typering

Typerend zijn:

- de uniformiteit van het stedenbouwkundig plan dat onaangetast is en de verwevenheid van stedenbouw en architectuur,
- de afwisseling van pleinen, lanen en straten,
- de samenhang en een monumentaal gevelbeeld in Laakkwartier-Centraal aan de Goeverneurlaan, Genestetlaan en het Lorentzplein,
- de Berlagiaanse stedenbouwkundige aanleg van brede gevorkte hoofdassen en besloten binnenruimten,
- de groene assen van Allard Piersonstraat, Damasstraat en Arnout Drostlaan met sportterreinen,
- de landschappelijke waarde van de groenaanleg van de sportterreinen, de Damasstraat, de Arnoud Drostlaan en de Allard Piersonlaan,
- de historische en landschappelijke waarde van het water met groenaanleg van de Laak en de Broeksloot.

Waardering

Door de ligging, het bijzondere "Berlagiaanse karakter" en de architectuur is Laakkwartier een van de best geslaagde wijken voor de arbeider en de middenstand van de stad met architectuurstromingen zoals die van de Amsterdamseschool en de Nieuwe Haagse school.

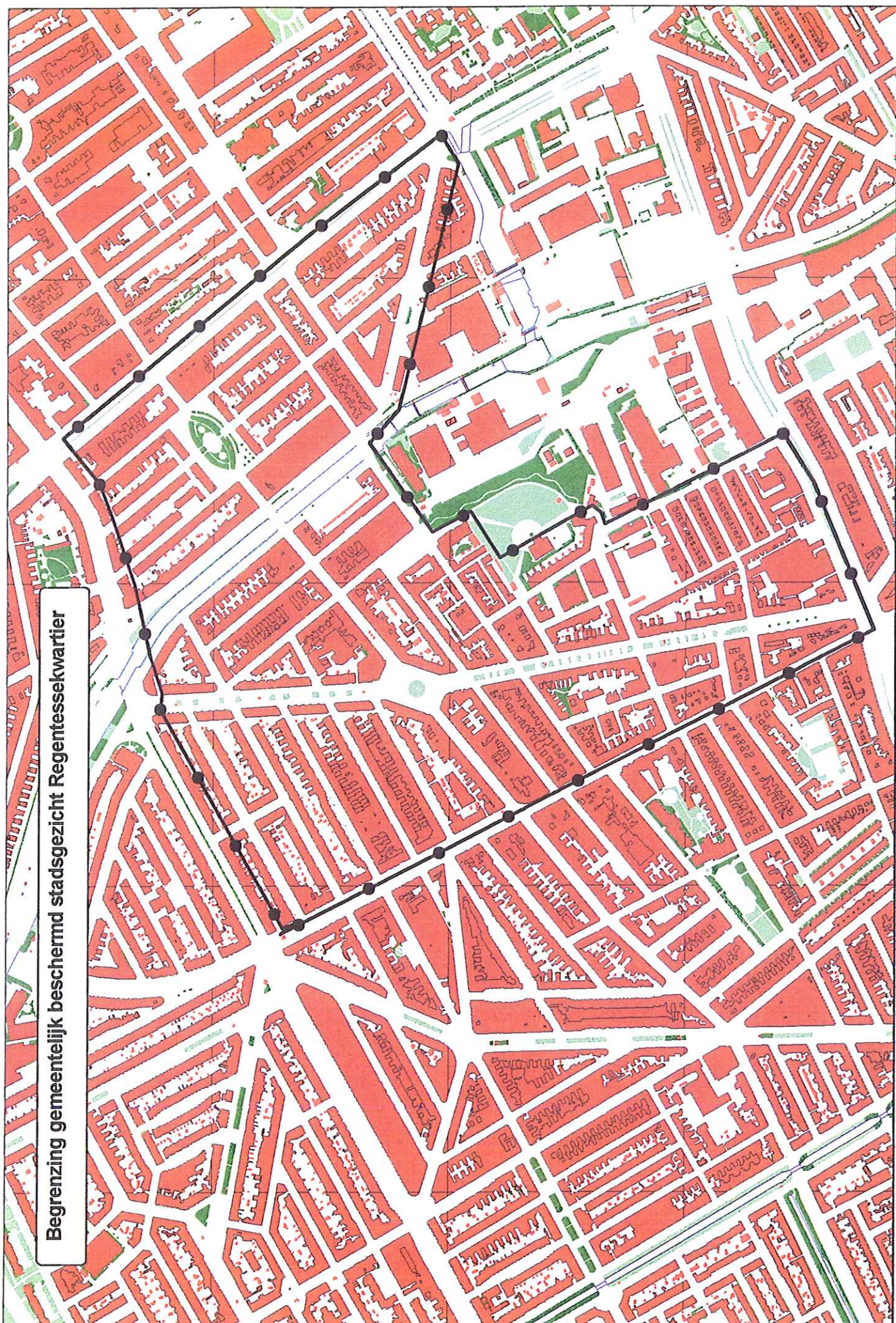
Van belang is de schaal van de wijk en de uniformiteit van het stedenbouwkundig plan dat in authentieke staat verkeert. De verwevenheid van de stedenbouwkundige opzet met de architectuur is in deze wijk bijzonder.

Waardevol zijn de bewaard gebleven "Berlage" palen in de openbare ruimte.

Laakkwartier is van belang vanwege de schoonheid en de architectuurhistorische- en stedenbouwkundige waarden.

REGENTESSEKWARTIER

Begrenzing gemeentelijk beschermd stadsgezicht Regentessekwartier

Regentessekwartier

Inleiding

De wijk is gelegen aan de zuidwestelijke kant van het Centrum. De bebouwing van de Laan van Meerdervoort aan de noordzijde is gelegen in het van rijkswege beschermde stadsgezicht Duinoord. Hierdoor wordt het gemeentelijk beschermd stadsgezicht omsloten door de achterzijde van de bebouwing van de Laan van Meerdervoort. De Koningin Emmakade, de Constant Rebecquestraat, de Conradkade, de Newtonstraat, de Chassestraat, de Gaslaan, de Loosduinseweg en de Beeklaan.

Ontwikkelingsgeschiedenis

Het Regentessekwartier dankt zijn naam aan de periode 1890-1898, waarin koningin Emma als regentes optrad voor haar dochter Wilhelmina. De stedelijke uitleg van deze wijk kwam dan ook voor een groot deel in deze periode tot stand. In het laatste decennium van de 19de eeuw was de bebouwing van de Schilderswijk en het Zeeheldenkwartier tot aan respectievelijk de Loosduinseweg en de Waldeck Pyrmontkade gevorderd. Tegelijkertijd met de stadsuitleg van het Regentessekwartier werd ten noorden hiervan de wijk Duinoord aangelegd. De westelijke begrenzing van de wijk, de Beeklaan, was tot 1902 de gemeentegrens met Loosduinen. Evenals het Zeeheldenkwartier is het Regentessekwartier gebouwd in de veenpolder, bekend onder de naam 't Kleine Veentje. De Laan van Meerdervoort vormt globaal de scheiding tussen het veen en de zandgronden. De Beeklaan, genoemd naar de Haagse Beek, vormde de grens tussen 't Kleine Veentje en de Mientpolder.

De formele uitleg van het stratenplan van het oudste deel van het Regentessekwartier was in feite nog een voortzetting van de stadsuitbreiding van het Zeeheldenkwartier, die in het midden van de jaren tachtig van de 19de eeuw de grens was genaderd van de Waldeck Pyrmontkade. Hier vormde de later gedempte Afzanderijvaart een geografische grens.

De aanleg tussen het Verversingskanaal, de Laan van Meerdervoort, Koningin Emmakade en Marnixstraat van een recht stratenpatroon met een centraal gesitueerd rechthoekig plein (het Koningsplein) is tot stand gekomen volgens een door een particuliere bouwgrondmaatschappij gemaakt plan. De reeds bestaande verkaveling van poldersloten en wegen was bepalend voor de richting van het stratenpatroon.

De uitleg rond het Koningsplein was nog tot stand gekomen zonder directe bemoeienis van de gemeente. Voor de verdere aanleg tot aan de Beeklaan is de greep die de gemeente trachtte te verkrijgen op de stadsuitbreidingen voor het eerst sinds de aanleg van het Oranjeplein en omgeving (1860) weer merkbaar. Deze inbreng ging vooralsnog niet verder dan het aangeven van de hoofdontsluitingswegen. Hiervoor maakte ir. I.A. Lindo in 1891 een ontwerp voor dit deel van het Regentessekwartier. De in wezen nog 19de eeuwse stedenbouwkundige opvattingen van Lindo worden beheerst door een verkeerstechnische invalshoek. Essentieel was een goede ontsluiting van de wijk. Deze kon zijns inziens het best worden bereikt door middel van een diagonaal door de wijk gesitueerde hoofdontsluitingsroute met hierop aansluitend secundaire assen.

De kruising van de Regentesselaan en de Weimanstraat kreeg een pleinachtig karakter zonder dat van een echt plein gesproken kon worden.

Regentessekwartier

Lindo ging er, blijkens zijn toelichting op het uitbreidingsplan uit 1903 vanuit, dat echte pleinen niet mogelijk waren omdat de gemeente onvoldoende bevoegdheden had om de daarvoor noodzakelijke monumentale bebouwing af te dwingen.

Het Regentessekwartier is hierdoor de eerste Haagse stadswijk, die de door Lindo vanuit verkeertechnische overwegingen gewenste diagonaal vertoont: de Regentesselaan. Op de kruising met de secundaire as, de Weimarstraat, vindt men de voor Lindo al even kenmerkende rechthoekige pleinachtige ruimte.

De overige stratenaanleg en de bebouwing van de wijk was nog geheel het terrein van de particuliere bouwgrondmaatschappijen en particuliere aannemers. Aan het begin van de 20ste eeuw was de bebouwing tot aan de Beeklaan voltooid.

Structurele en/of functionele veranderingen

Stadsvernieuwingsactiviteiten in het Regentessekwartier vinden voornamelijk ten zuiden van de Weimarstraat plaats. De schaal van de nieuwbouw is afgestemd op de omringende 19de eeuwse bebouwing. Een verarming voor de wijk was de sloop in 1975 van de stedenbouwkundig belangrijk gelegen Regentessekerk (1889-1901) aan het Regentesseplein. Op deze plek verrees een bejaardenhuis annex wijk- en dienstencentrum dat door zijn massale werking minder goed past binnen de opzet van dit plein. Een door schaal en architectuur afwijkend element is de woontoren op de hoek Conradkade-Laan van Meerdervoort (architect P. Zanstra).

Van de breed aangelegde wegen hebben de Regentesselaan, het brede deel van de Beeklaan en het verversingskanaal hun oorspronkelijke lineaire groenstructuur behouden. Langs de Laan van Meerdervoort is deze groen-structuur ten behoeve van het verkeer verdwenen. De Weimarstraat kreeg al snel een belangrijke winkelfunctie welke in de loop van de 20ste eeuw nog werd versterkt.

Ten westen van de Suezkade kent deze straat vrijwel aaneengesloten rijen winkels. In de voornamelijk als woonstraten bedoelde Laan van Meerdervoort, Koningin Emmakade, Regentesselaan ten noorden van het Regentesseplein en Beeklaan is in de loop van de 20ste eeuw een mengeling opgetreden van wonen, winkels, kleine bedrijven en kantoren. Langs de zuidrand van de terreinen grenzend aan de Loosduinseweg is eveneens een menging te zien van bedrijven, kantoren en wonen. De structuur is hier na 1950 grotendeels getransformeerd.

Bebouwingsbeeld

De structuur en bebouwing van en rondom het gebied van de bedrijfsterreinen van de Gemeentelijke Reinigingsdienst en het Energiebedrijf vertonen een onsamenhangend beeld en zijn daarom buiten deze beschrijving gelaten. Vermeldenswaard is dat de oudste bebouwing van het Regentessekwartier wel op dit terrein is gesitueerd, namelijk de directeurswoning van de voormalige Gasfabriek aan de Gaslaan 145 uit 1875.

Regentessekwartier

Een "buurtje in de buurt" wordt gevormd door de straten tussen de Hondiusstraat en de Gaslaan. Voor de arbeiders van de voormalige Gasfabriek werden hier tussen 1886 en 1888 aaneengesloten arbeiderswoningen gerealiseerd in een sobere neorenaissance baksteenarchitectuur. Het overige deel van het Regentessekwartier was opgezet als woonwijk voor de middenstand en beter betaalde arbeider, waarbij her en der verspreid tevens kleine bedrijfjes waren gevestigd. Globaal genomen is de bebouwing ten noorden van de Weimarstraat ruimer van opzet dan ten zuiden hiervan.

Het initiatief voor de bebouwing kwam van particuliere ondernemers en exploitatiemaatschappijen. De wijk werd geleidelijk tussen omstreeks 1890 en 1900 van oost naar west gebouwd met kleine bouwprojecten. De diagonale aanleg van de Regentesselaan zorgde voor een onregelmatig patroon van de aansluitende bouwblokken. Het winstoogmerk leidde tot een hoge bebouwingsdichtheid. De wijk heeft dan ook een stenig karakter, getypeerd door lange aaneengesloten gevelwanden. Vrijwel alle huizen zijn direct aan de rooilijn gesitueerd. Alleen in de Stephensonstraat, Copernicusstraat en Gallileistraat zijn panden met voortuintjes. Kenmerkend is tevens de geringe diepte van de bouwblokken en de relatief lange aanbouwen tegen de achtergevels van de beneden- en bovenwoningen.

Mede door toedoen van een wijziging van de "Verordening regelende de Bouwpolitie" in 1892, waarmee de hofjesbouw op binnenterreinen werd verboden, zien we dat aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw lange uitbouwen, vaak over twee tot drie lagen, veelvuldig worden toegepast. Pas met de Gemeentelijke Bouw- en Woonverordening van 1906 worden ook beperkingen opgelegd aan het vrij uitbouwen aan de binnenzijde van de bouwblokken.

Het merendeel van de panden in het Regentessekwartier bestaat uit kleine aaneengeschakelde bouwprojecten twee of drie bouwlagen onder een kap of plat dak, eventueel voorzien van voor- en achterschild. Souterrains komen incidenteel voor. De meeste panden zijn beneden- en bovenwoningen hoewel het herenhuis, met name ten noorden van de Weimarstraat zeker geen uitzondering is. Dat de portiekwoning pas na 1900 een wijde verspreiding vindt in Den Haag is in het Regentessekwartier duidelijk waarneembaar.

Behoudens latere invullingen komt dit woningtype in de wijk nog niet voor met uitzondering rond de Constant Rebecquestraat. Dit deel van de wijk is ook pas na 1911 is aangelegd.

Het Regentessekwartier is een van de laatste wijken waarin de neorenaissance nog de belangrijkste bouwstijl is. De rijkste neorenaissance gevels van de wijk zijn te vinden aan de Regentesselaan ten noorden van het Regentesseplein. De straten ten noorden van de Weimarstraat bezitten doorgaans een rijker gevelbeeld dan die in het zuidelijk deel van de wijk. Behoren de vroegste gevelwanden nog tot de neorenaissance, de latere bebouwing, met name ten westen van de Regentesselaan geeft een strakker gevelbeeld te zien met hier en daar Art Nouveau details.

Regentessekwartier

Typering

Typerend zijn:

- het overwegend goed bewaarde bebouwingsbeeld uit het vierde kwart van de 19^e eeuw dat een gaaf ensemble vormt in samenhang met de omringende laat 19de eeuwse bebouwing,
- de bebouwingsvorm van kleine projectmatig gebouwde bouwblokken van twee of drie lagen met kap, gedekt met pannen of dakschilden met platte daken waarin de neo-rennaissance als architectuurstroming van duidelijk herkenbaar is,
- het stedenbouwkundige patroon naar ontwerp van ir. I.A. Lindo uit 1891 met de kenmerkende verkeersdiagonalen in de vorm van de Regentesselaan en de Constant Rebecquestraat,
- de aanleg van het Koningsplein en het Regentesseplein in het verlengde van de as van Plein 1813-Anna Paulownaplein en Koningsplein.
- de wisselwerking van de waardevolle bebouwing langs de Regentesselaan in samenhang met de groenaanleg van het middenplantsoen.
- de wisselwerking tussen de architectuur van de Conradkade, Suezkade, de Constant Rebecquestraat, de groenaanleg en het water van het Afvoerkanaal.
- de lineaire groenstructuur van het brede deel van de Beeklaan.
- de sociaal-historische waarde van de Hondiusstraat en omgeving.

Waardering

Het Regentessekwartier is een overwegend gaaf voorbeeld van een in het vierde kwart van de 19de eeuw gerealiseerde uitbreidingswijk voor de middenstand, waarvan het rechte verkavelingspatroon en het gesloten bouwblok in overwegend neo-rennaissance architectuur typerend zijn.

Waardevol is de stedenbouwkundige situering van de doorsnijding van de Regentesselaan en de Constant Rebecquestraat als kenmerkend ontwerp van ir. I.A. Lindo, de situering van de twee pleinen en de liniare groenstructuren van de Beeklaan, de Regentesselaan en het Afvoerkanaal.

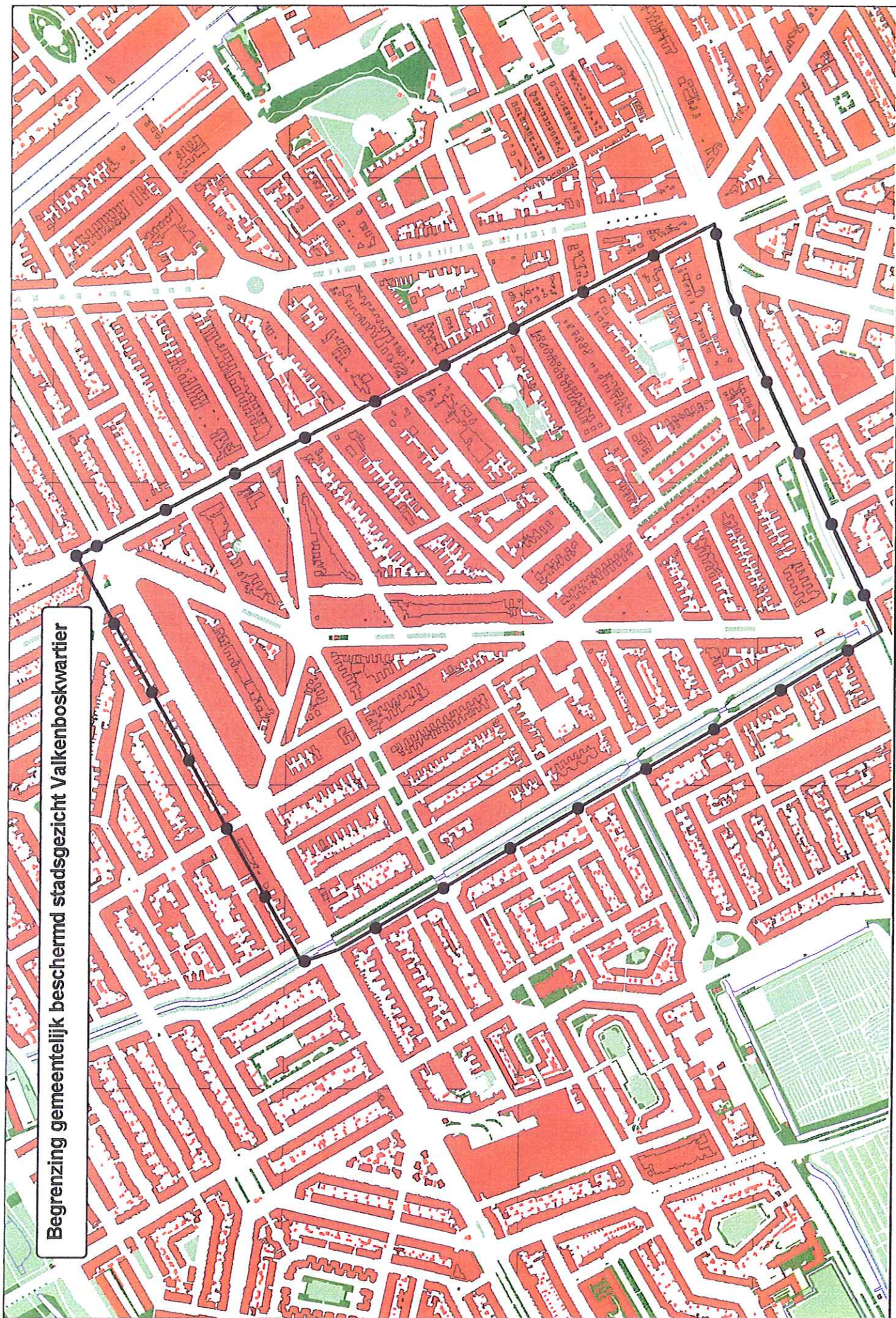
Waardevol is tevens de sociaal-historische waarde van de Hondiusstraat en omgeving.

Van hoge kwaliteit zijn de architectuuruitingen in de neo-renaissance en de Art Nouveau stijl in verbouwingen, die in het begin van de 20ste eeuw zijn gerealiseerd.

De wijk is van belang vanwege de stedenbouwkundige, cultuur- en architectuurhistorische waarden.

VALKENBOSKWARTIER

Begrenzing gemeentelijk beschermd stadsgezicht Valkenboskwartier

Valkenboskwartier

Inleiding

Het Valkenboskwartier is zowel stilistisch als stedenbouwkundig te splitsen in twee delen met als grens de Valkenboskade.

Het deel van het Valkenboskwartier dat in deze beschrijving aan de orde komt betreft het gerealiseerde uitbreidingsplan van ir. I.A. Lindo uit 1903. Het ligt ten zuidwesten van het centrum en wordt omsloten door de Valkenboskade (westzijde), de as van de Loosduinseweg, de as van de Beeklaan en de achterzijde van de bebouwing aan de noordzijde van de Laan van Meerdervoort.

Algemene inleiding

De wijk, gelegen in de vroegere Mientpolder, dankt haar naam aan de voormalige buitenplaats Valkenbosch op de kruising van de Valkenboskade en de Mient (afgebroken in 1857). De Beeklaan vormde de grens tussen de Mientpolder en het zogenaamde Kleine Veentje. In deze laatste polder waren al eerder de stadsuitbreidingen van het Zeeheldenkwartier en het Regentessekwartier gerealiseerd. Met de voltooiing van het Regentessekwartier vlak na de eeuwwisseling tot aan de Beeklaan was de toenmalige gemeentegrens met Loosduinen bereikt. In 1902 werd deze grens tot aan de huidige wijkgrens Kamperfoeliestraat/Mient/Laan van Eik en Duinen naar het zuidwesten verlegd, waardoor de stadsuitbreidingen zich op Haags grondgebied konden voortzetten. De Loosduinseweg en Laan van Meerdervoort, van oudsher paden richting het westen, vormen logische geografische begrenzingen van de wijk.

Het gebied ten noordoosten van de Valkenboskade.

Ontwikkelingsgeschiedenis

Dit deel van het Valkenboskwartier is tussen 1903 en de Eerste Wereldoorlog aangelegd als woonwijk voor de middenstand en beter betaalde arbeider met her en der verspreid tevens kleine bedrijfsvestigingen.

De stedenbouwkundige aanleg is grotendeels conform het uitbreidingsplan uit 1903 van ir. I.A. Lindo, de directeur van de Dienst der Gemeentewerken, uitgevoerd. Alleen het gebied omsloten door de Weimarstraat, Valkenboskade, Laan van Meerdervoort en Fahrenheitstraat, dat tussen ca. 1910-1915 als laatste onderdeel tot stand kwam, is in een afwijkende verkaveling gerealiseerd ten opzichte van het plan van Lindo van 1903.

De in wezen nog 19de eeuwse stedenbouwkundige opvattingen van ir. I.A. Lindo worden beheerst door een verkeerstechnische invalshoek. Essentieel was een goede ontsluiting van de wijk. Deze kon zijns inziens het best worden bereikt door middel van een diagonaal door de wijk gesitueerde hoofdontsluitingsroute met hierop aansluitend secundaire assen. De kruisingen kregen een pleinachtig karakter zonder dat van echte pleinen gesproken kon worden. Lindo ging er, blijkens zijn toelichting op het uitbreidingsplan uit 1903 vanuit, dat echte pleinen niet mogelijk waren omdat de gemeente onvoldoende bevoegdheden had om de daarvoor noodzakelijke monumentale bebouwing af te dwingen.

De diagonale hoofdontsluitingsroute, de Valkenboslaan, wordt doorkruist door de secundaire assen van de Edisonstraat, Weimarstraat en de Fahrenheitstraat.

Valkenboskwartier

Pleinachtige ruimten zijn te vinden op de kruisingen van deze assen en op de aansluitingen met de Laan van Meerdervoort en Loosduinseweg. Kenmerkend zijn voorts de gesloten bouwblokken met geringe diepte en de vaak onregelmatige vorm als gevolg van het diagonale stratenpatroon.

De opzet van een groenstructuur in de brede hoofdstraten is in de Valkenboslaan en het brede deel van de Beeklaan nog aanwezig. Ook het groen in de Copernicuslaan, de Valkenboslaan, langs de Valkenboskade en op het Newtonplein behoren tot de oorspronkelijke opzet van de wijk. De uitleg van het Valkenboskwartier is in feite een voortzetting van het Regentessekwartier, waar ir. I.A. Lindo ook een plan voor de hoofdstraten had ontworpen. Een groot aantal straten dat van het Regentessekwartier uitkomt op de Beeklaan vindt zijn vervolg in het Valkenboskwartier. Door de vergelijkbare stedenbouwkundige opzet, de continuering van het stratenpatroon en het bebouwingsbeeld lopen beide wijken vloeiend in elkaar over.

Structurele en/of functionele veranderingen

De Weimarstraat kreeg al snel een belangrijke winkelfunctie, die in de loop van de 20ste eeuw verder werd versterkt. Tussen de Beeklaan en Valkenboskade kent deze straat vrijwel aaneengesloten rijen winkels.

Ook in de Beeklaan, de Edisonstraat, de Copernicusstraat en in mindere mate de Laan van Meerdervoort en de Valkenboskade is de oorspronkelijke woonfunctie gedeeltelijk vervangen door detailhandel en horeca.

Al in 1932 werd de Loosduinse Vaart tussen de Fahrenheitstraat en de Lijnbaan gedempt, in 1982 gevolgd door het deel tussen de Fahrenheitstraat en de Valkenboskade. Dit laatste gedeelte is ingericht als speelplaats met openbare groenvoorziening. Langs de Loosduinseweg en de Laan van Meerdervoort is ten behoeve van het verkeer de oorspronkelijke lineaire groenstructuur verdwenen. Het bejaardentehuis aan het Newtonplein en de nieuwbouw in de Newtonstraat geven midden in de wijk een schaalvergroting te zien.

Bebouwingsbeeld

De bebouwing van het Valkenboskwartier wordt gekenmerkt door aaneengesloten gevelwanden in de rooilijn. Slechts enkele huizenreeksen, met name in de Galileïstraat en Marconistraat, zijn terugliggend gesitueerd met voortuintjes. Het merendeel van de panden kent een opbouw van drie bouwlagen met kap of plat dak hoewel ook twee bouwlagen met kap geen uitzondering is. Vrijstaande woonhuizen komen niet voor. Evenals in het aangrenzende Regentessekwartier bezitten de bouwblokken een geringe diepte met relatief lange aanbouwen, vaak over meerdere bouwlagen, op de binnennerven.

Valkenboskwartier

Typologisch bestaat de bebouwing voornamelijk uit beneden- en bovenwoningen en portiekwoningen.

In het gebied waarin de Buys Ballotstraat, de Galileïstraat, de Marconistraat, de Laan van Meerdervoort en delen van de Valkenboslaan en de Weimarstraat liggen komen herenhuizen voor. Ten oosten van de Valkenboslaan tot de Valkenboskade domineert de beneden- en bovenwoning met twee deuren aan de straatzijde. Portiekwoningen komen hier incidenteel voor. De westzijde van de Valkenboslaan geeft een tegenover gesteld beeld te zien; hier is de portiekwoning algemeen. Stilistisch behoort de bebouwing tot de overgangs-architectuur. De toepassing van verblendsteen, houten erkers en details afkomstig uit de vormen taal van de neorenaissance en Art Nouveau bepalen het beeld. Over het algemeen is de architectuur sober en eenvoudig van vormgeving. Rijkere gevelwanden geven de bovengenoemde straten met eengezinswoningen te zien. De wijk bezit met uitzondering van de neogotische Heilige Agneskerk aan de Beeklaan 188 geen opvallende monumentale bouwwerken. Een opmerkelijk complex van sociale woningbouw met architectuurhistorische waarde zijn de arbeiderswoningen in de Celsiusstraat en omgeving van de architect D. Roosenburg uit 1927-1928.

Typering

Typierend zijn:

- het overwegend goed bewaarde bebouwingsbeeld uit het begin van de 20ste eeuw dat een gaaf ensemble vormt in samenhang met het stedenbouwkundige patroon naar ontwerp van ir. I.A. Lindo uit 1903,
- de bebouwingsvorm van gesloten bouwblokken van twee of drie lagen met kap of platte daken waarin de neo-rennaissance en overgangs-architectuur als architectuurstroming van sobere baksteen bepalend is voor het gevelbeeld,
- de aanleg van het Copernicusplein en het Newtonplein met groenvoorziening,
- de lineaire groenstructuren van de Valkenboslaan en het brede deel van de Beeklaan,
- de groenaanleg en het water van de Valkenboskade.

Waardering

Het Valkenboskwartier, omsloten door de Valkenboskade (westzijde), de as van de Loosduinseweg, de as van de Beeklaan en de achterzijde van de bebouwing aan de noordzijde van de Laan van Meerdervoort, is een overwegend gaaf voorbeeld van een tussen 1900 en 1915 voor de middenstand gerealiseerde uitbreidingswijk, waarvan het rechte verkavelingspatroon op de schuin doorlopende verkeersdiagonaal van de Valkenboskade kenmerkend is als ontwerp van ir. I.A. Lindo.

Goed bewaard en daardoor waardevol is het samenhangende architectuurbeeld van merendeels als "blokhuzen" uitgevoerde gevels in sobere neo-rennaissance en overgangsarchitectuur.

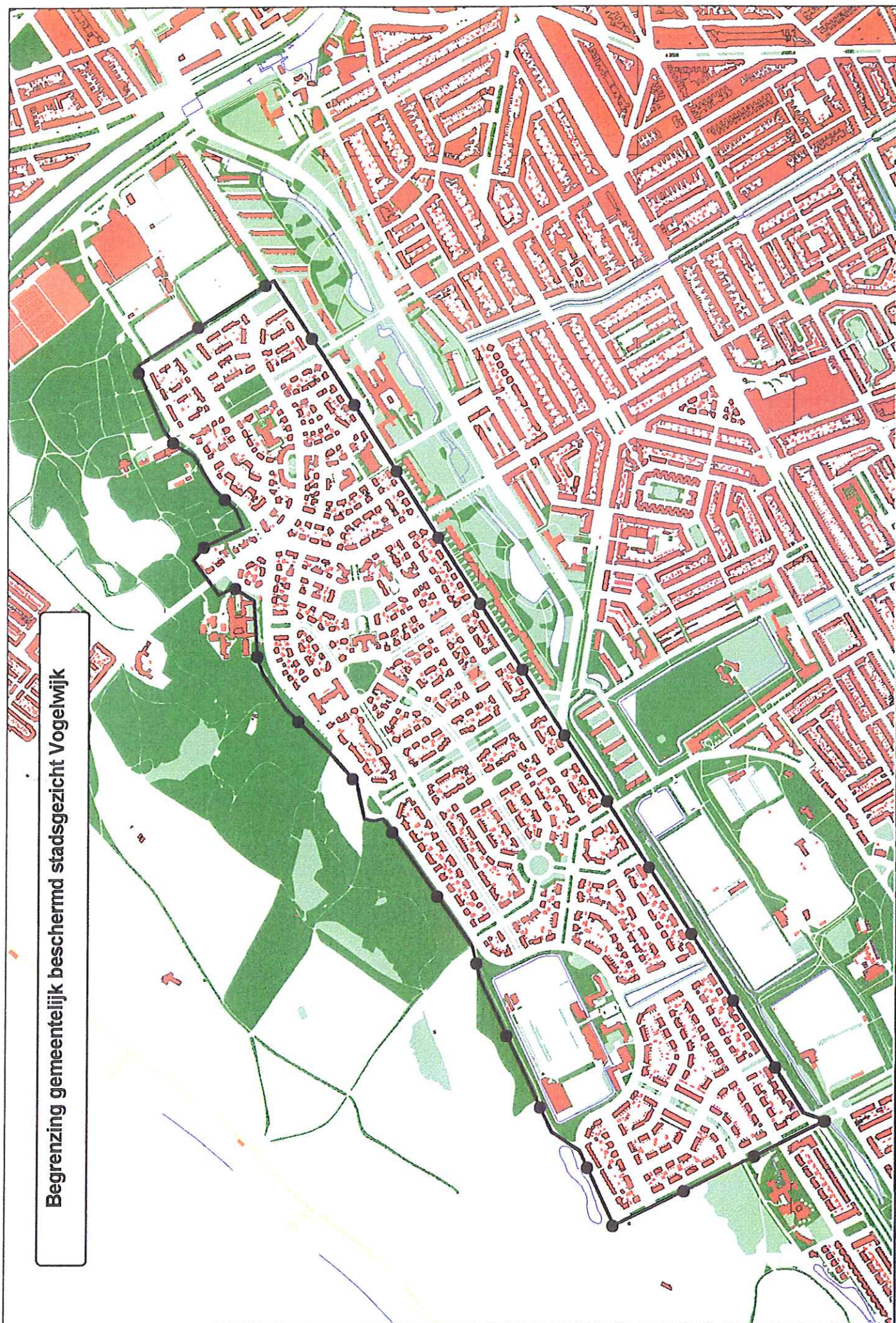
Belangrijke accenten in de wijk zijn de lineaire groenstructuur van de Beeklaan, de Valkenboslaan, de Valkenboskade en de open ruimte van het Newtonplein.

Valkenboskwartier

De wijk is van belang vanwege de stedenbouwkundige, cultuur- en architectuurhistorische waarden.

VOGELWIJK

Begrenzing gemeentelijk beschermd stadsgezicht Vogelwijk

Vogelwijk

De Vogelwijk wordt begrensd door de Laan van Poot, de De Savornin Lohmanlaan, de Sportlaan en de Houtrustlaan.

Ontwikkelingsgeschiedenis

De woonwijk bevindt zich grotendeels ter plaatse van de vroegere Segbroekpolder, die voor het eerst vermeld is in 1286. Aan de rand van de polder, die in 1811 deel ging uitmaken van de toen gevormde gemeente Loosduinen, stonden enkele boerderijen uit de 17de eeuw: Kranenburg aan het in 1886 gegraven Afvoerkanaal, Houtrust ter plaatse van het tegenwoordige complex van die naam en Hanenburg nabij de plaats waar thans het Rode Kruis-ziekenhuis staat.

In het Uitbreidingsplan van Berlage (1908) werden in de Segbroekpolder tussen de huidige Nieboerweg en De Savornin Lohmanlaan kazerneterreinen geprojecteerd ter vervanging van de Frederiks- en Alexanderkazernes. Deze plannen hebben geen doorgang gevonden. Kort nadien begon de gemeente met het aankopen van grond in de Segbroekpolder ten behoeve van een nieuw te bouwen woonwijk. In 1909 kwam de Houtrustbrug over het Afvoerkanaal gereed, waarmee de toekomstige wijk vanuit het Statenkwartier werd ontsloten. Omstreeks 1910 vond de aanleg van het Sportterrein Houtrust plaats en tijdens de Eerste Wereldoorlog legde de gemeente een aantal straten aan. Enkele reeds bestaande wegen werden toen verhard en verkregen hun naam: Houtrustweg, Laan van Poot en Sportlaan.

In 1917 vond de oprichting plaats van de "Coöperatieve Woningbouwvereniging Tuinstad-wijk Houtrust" door onder meer de architecten W. van Boven en Z. Hoek. In de erfpachtuitgifte bepaalde de gemeente dat de grond uitsluitend mocht worden gebruikt "voor eene bebouwing die

aan de wijk het karakter van tuinstad geeft". In de zomer van 1918 werd de eerste steen gelegd voor de herenhuizen aan het Leeuwerikplein en de Houtrustlaan.

Het stratenplan werd ontworpen door W. van Boven, terwijl veel van de huizen naar het ontwerp van Z. Hoek en W. Verschoor werden gebouwd. Dit betreft het gedeelte tot aan de Nieboerweg met als hoofdas de brede en bochtige Mezenlaan aan weerszijden geflankeerd door een kronkelig samenstel van smalle laantjes. De structuur van het gedeelte tussen de Nieboerweg en de Kwartellaan vertoont een niet consequent aangehouden symmetrische opzet met de Patrijslaan en het Fazantplein als hoofdas. In deze as is vlak voor 1940 een groot appartementen-complex gebouwd.

In de Vogelwijk zijn nog drie symmetrische structuren aan te wijzen, namelijk de Kwartellaan, het haaks hierop gelegen deel naar het Eiberplein met de Kiplaan als hoofdas en het wijkgedeelte met de Buizerdlaan als middenas.

De Kwartellaan geeft een monumentale opzet te zien en was aanvankelijk bedoeld als oprijlaan naar een aan de duinvoet geprojecteerde begraafplaats. De Begraafplaats 'Westduin' is later echter bij Ockenburgh gerealiseerd.

Ruim van aanleg is het rond 1930 en later tot stand gekomen deel tussen de Kwartellaan en de Buizerdlaan.

Vogelwijk

Het ronde Eiberplein waarop lanen met een gebogen beloop samenkomen, is hier het stedenbouwkundig hoofdmoment. De Buizerdlaan met plantsoen en water in het midden sluit aan op de Laan van Poot, die daar ter plaatse twee scholencomplexen (De Nutsschool en de Eerste Montessorischool) en een complex sportterreinen in een halve cirkel omvat. Het gedeelte ten westen van de Buizerdlaan tot aan de De Savornin Lohmanlaan is grotendeels na 1940 tot stand gekomen met als diagonaal de Tortellaan, doorsneden door lanen met een kwartcirkelvormig beloop.

Een aantal lanen, de Wildhoef-, Tortel-, Fuut- en Vliegenvangerlaan, vertoont een brede aanleg met middenplantsoen waarop boombeplanting.

Structurele en / of functionele veranderingen

Wijzigingen van ingrijpende aard hebben zich in de Vogelwijk niet voorgedaan. Het woonwijkje ontsnapte aan de afbraak in de Tweede Wereldoorlog ten behoeve van de Atlantik-wal en behield zijn specifieke tuinstad-karakter.

Bebouwingsbeeld

De aanvankelijke opzet van een tuinstadachtige wijk met in het groen gesitueerde middenstandswoningen is over het algemeen consequent gerealiseerd en vormt nog steeds de karakteristiek van de Vogelwijk. Het geheel bezit een grote mate van harmonie dat met name wordt veroorzaakt door de stedenbouwkundige opzet. Ook aan de inrichting van de openbare ruimte is zeer veel zorg besteed: de scheiding tussen het openbaar gebied en het prive-eigendom in de vorm van gemetselde tuinmuren en hekjes, de inrichting van lanen en pleinen met middenplantsoen en de "Berlage"-lantaarnpalen, die in de wijk aanwezig zijn. In het oudste deel van de Vogelwijk, aan weerszijden van de Spreeuwenlaan, komen veel in rijen geschakelde huizen van twee bouwlagen met mansardekappen en erkers voor.

Voor het overige bestaat de bebouwing van dit deel van de wijk tot de Nieboerweg uit kleine huizen van een cottage-achtig karakter, in korte rijen danwel paarsgewijs gekoppeld of alleenstaand. De Kwartellaan met aangrenzende delen van de Sijzenlaan, Kiplaan en Pauwenlaan werd in 1927-1928 bebouwd met grote aantallen landhuisjes naar ontwerp van A.J. Kropholler in de voor deze architect kenmerkende traditionele stijl met hoge, aan de voet inzwenkende kappen en bakstenen gevels met natuurstenen hoek- en negblokken.

De bebouwing in het westelijk deel van de Vogelwijk tussen Kwartellaan en De Savornin Lohmanlaan is over het algemeen royaler van opzet dan in het oostelijk deel: herenhuizen in blokken van twee of meer, met erkers en met pannen gedekte, hoge schild- of zadeldaken.

Vogelwijk

De stilistische verschijningsvorm van de huizen vertoont invloed van de Nieuwe Haagse School.

In het vanaf omstreeks 1950 gebouwde gedeelte ten westen van de Buizerdlaan is sprake van een enigszins traditionalistische vormgeving, die kenmerkend is voor de door de Delftse School beïnvloede woonhuisarchitectuur.

Het laatste deel van de Sportlaan en de De Savornin Lohmanlaan hebben in korte rijen geschakelde huizen uit omstreeks 1970 met doorlopende balkons.

Met name aan de rand van de wijk maar ook temidden van de bebouwing staan een aantal schoolge-bouwen, een ziekenhuis, een woonflat en enkele kerken.

Van de scholen is het complex van de Heldringschool aan het IJsvogelplein, gebouwd in de trant van de Nieuwe Haagse School in de jaren dertig en verhoogd na de Tweede Wereldoorlog, het omvangrijkst. Aan de duinrand (de Laan van Poot) zijn het Instituut voor Individueel Onderwijs en de naast elkaar gelegen Nuts- en Montessorischool gesitueerd. Deze laatste school-complexen zijn symmetrisch ten opzichte van elkaar gebouwd in sobere expressionistische trant met half-rond uitgebouwde, hoger opgetrokken trappenhuizen.

In de jaren zestig kwam aan de Laan van Poot de Haagse Academie voor Lichamelijke Opvoeding tot stand, een complex in sobere baksteenarchitectuur. Voorts bevinden zich in de Vogelwijk nog enkele basisscholen, onder andere aan de Parkietlaan en de Haviklaan. Al deze onderwijsinstellingen zijn uitgevoerd in sobere baksteenarchitectuur zonder opvallende stilistische kenmerken.

Een uitzondering in stilistisch opzicht is de villa "Winjewanje", Nieboerweg 214/216, in antroposofische stijl gebouwd door F. Gerretsen in 1924.

De aandacht verdienen ook de in het bebouwingsbeeld van de Vogelwijk uitzonderlijke "korrelbeton-woningen" aan de Roodborstlaan, de Mezenlaan en de Laan van Poot (architect W. Greve, 1922) en de daarbij aansluitende villa Roodborstlaan 18 uit 1923 van architect F.A. Koch. Het type appartementen-gebouw, kenmerkend voor de Haagse woon- architectuur in het Interbellum, is in de Vogelwijk vertegenwoordigd door het grote flatgebouw tussen het Fazantplein en de Laan van Poot (architect H.J. de Haan, 1938), een laat voorbeeld van de Nieuwe Haagse School. Rond 1930 verrees aan de Haviklaan/hoek Sijzenlaan een appartementengebouw van bescheidener omvang, eveneens in de stijl van de Nieuwe Haagse School, bestaande uit drie vleugels die een stompe hoek met elkaar maken.

De R.K. kerk van het H. Sacrament (Sportlaan 127, N. Molenaar jr., 1925-1926) is gebouwd in een aan het werk van Kropholler verwante stijl. In de jaren dertig werd aan de Rietzangerlaan 2a de Vrij Katholieke kerk van St. Albaan gebouwd, een zaalkerkje dat invloed van de Delftse School vertoont.

Uit 1953 dateert de bakstenen zaalkerk van de Nederlands Hervormde Pauluskerk aan de Sijzenlaan 35. De twee laatste kerkgebouwen zijn vanaf de Sportlaan zichtbaar via respectievelijk het Sprietplein en het Wielewaalplein, die

Vogelwijk

symmetrisch zijn gelegen ten opzichte van de Kwartellaan. Stedenbouwkundig zijn deze niet erg opvallend; de kerk van St. Albaan is zelfs met de achterzijde naar het Sprietplein en de Sportlaan georiënteerd.

Typering

Typerend zijn:

- het tuinstad-achtige karakter van de wijk.
- de bebouwing van kleine villa's en twee onder een kap woningen gesitueerd aan lanen en straten met een bochtig beloop,
- de stedenbouwkundige aanleg van het Eiberplein en de daarop geprojecteerde lanen en de symmetrische aanleg van de Buizerdlaan uitmondend op de Laan van Poot,
- de ensemblewaarde van het complex landhuizen van A.J. Kropholler aan de Kwartellaan met aangrenzende delen van Sijzenlaan, Kiplaan en Pauwenlaan,
- het rijkelijk in de wijk aanwezige groen, zowel in de tuinen als op de pleinen en langs de straten,
- de zichtas van de Kwartellaan met plantsoenaanleg en de zichtas van de De Savornin Lohmanlaan op de duintoppen van de Westduinen,
- de landschappelijke waarde van het Westduinpark en de Bosjes van Poot.

Waardering

Door zijn ligging tegen de Westduinen aan en ook door zijn bijzondere tuinstad karakter en architectuur is de Vogelwijk één van de best geslaagde tuinstadwijken van de stad met architectuurstromingen zoals die van de Delftse school, de antroposofische stijl en de Nieuwe Haagse School.

stedenbouwkundige opzet met de architectuur is in deze wijk zeer bijzonder.

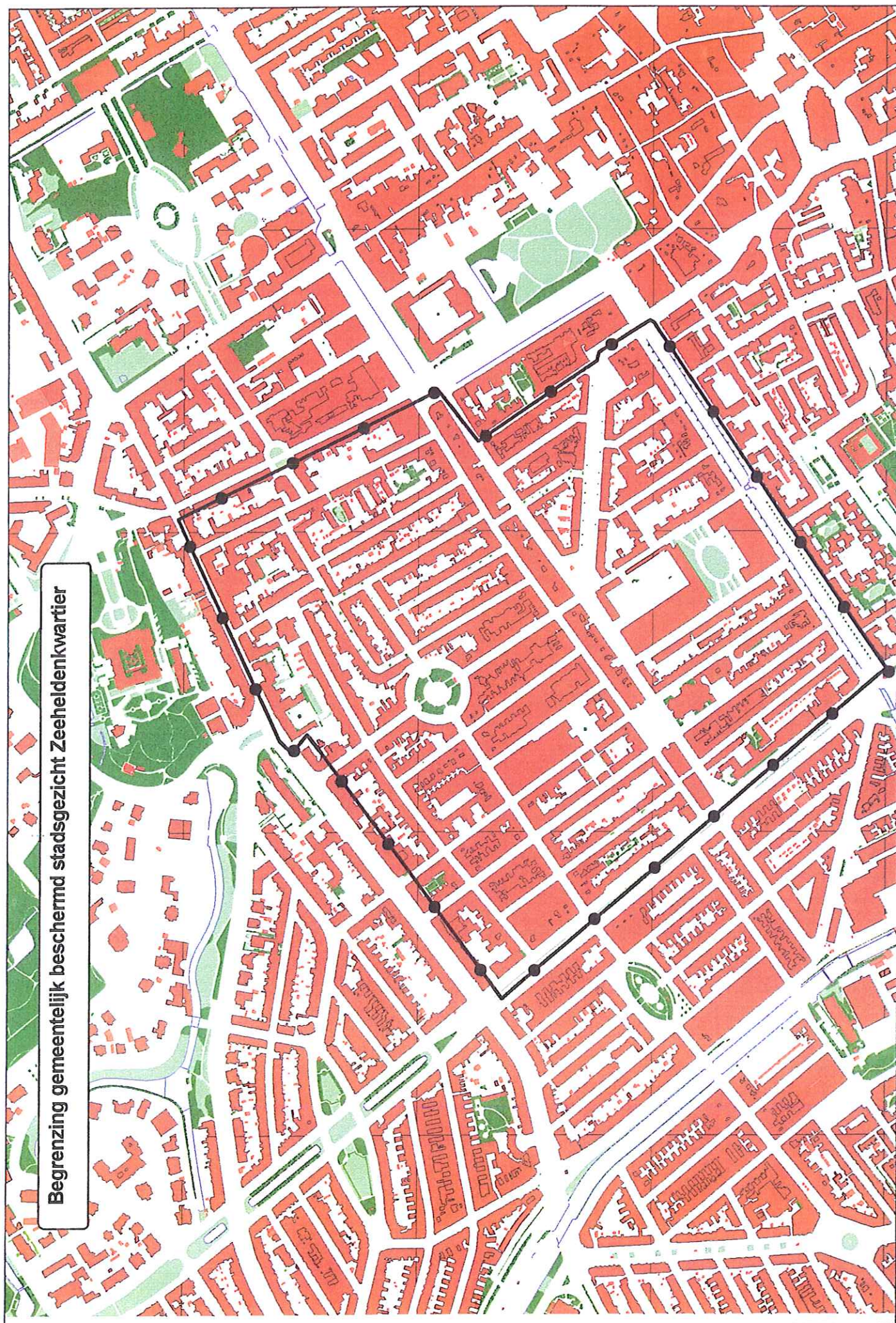
Waardevol zijn de tevens bewaard gebleven "Berlage"-palen in de openbare ruimte.

De Vogelwijk is van belang vanwege de schoonheid en de architectuurhistorische- en de stedenbouwkundige waarden

Van belang is de schaal van de wijk en de uniformiteit van het stedenbouwkundig plan dat in authentieke staat verkeert. De verwevenheid van de

ZEEHELDENKWARTIER

Begrenzing gemeentelijk beschermd stadsgezicht Zeeheldenkwartier

Zeeheldenkwartier

Inleiding

De wijk wordt omsloten door de Veenkade, de Waldeck Pyrmontkade, de Laan van Meerdervoort, de Anna Paulownastraat, de Elandstraat en de Bilderdijkstraat. Het gebied ten zuiden van de Elandstraat wordt ook wel aangeduid als Dichtersbuurt.

Het gebied aan de westelijke zijde wordt niet begrensd door de officiële wijkbegrenzing omdat de straten Anna Paulownastraat (westzijde) en Toussainkade en Veenkade in het van rijkswege beschermde stadsgezicht "Centrum" liggen. Aan de noordzijde valt de bebouwing van de Laan van Meerdervoort vanaf de Groot Hertoginnenlaan tot de Waldeck Pyrmontkade in het van rijkswege beschermde stadsgezicht "Duinoord".

Ontwikkelingsgeschiedenis

Het Zeeheldenkwartier is tussen 1868 en omstreeks 1890 aangelegd en bebouwd in een voormalige veenpolder, die bekend stond als 't Kleine Veentje. De Laan van Meerdervoort vormt de grens tussen het veen en de zandgronden. De vroegst aangelegde delen van de wijk (Anna Paulownaplein en omgeving) behoren tot de eerste Haagse stadsuitbreidingen buiten de singels. Slechts het naastgelegen Willemspark (1857) en de uitleg rond het Oranjeplein (1861) zijn eerder tot stand gekomen.

Het gemeentebestuur was aanvankelijk van plan om aansluitend aan het Willemspark een tweede villapark aan te leggen. Dit plan stagneerde omdat koningin-moeder Anna Paulowna weigerde de benodigde gronden aan de gemeente te verkopen. Na haar overlijden in 1865 bleken particulieren de gemeente voor te zijn geweest met de aankoop van percelen grond van de erfgenamen. Zij dienden bij de gemeente een plan in naar ontwerp van de architect Sj. de Vletter voor de aanleg van het huidige Anna Paulownaplein, de Trompstraat, het noordelijke deel van de Anna Paulownastraat.

Hoewel dit plan met betrekkelijk smalle straten afweek van de opzet om hier een ruim villapark te realiseren en het eveneens de aansluiting miste met het Willemspark werd in 1868 toch goedkeuring verleend door het gemeentebestuur. Overigens waren al enige tijd voor de officiële goedkeuring illegaal straten aangelegd en bebouwd. Het Zeeheldenkwartier is uitgelegd volgens verscheidene particuliere uitbreidingsplannen.

De wijk wordt gekenmerkt door een recht stratenpatroon met een hoge bebouwingsdichtheid. De overwegend noord-zuid georiënteerde straten volgen grotendeels het oude verkavelingspatroon van sloten en wegen. Op deze wijze konden de gronden op de meest winstgevende wijze worden geëxploiteerd. Afwijkend van het rechte stratenpatroon zijn de afbuiging van de Hugo de Grootstraat en de flauwe kromming die de Van Speykstraat kenmerkt. De wijk kent twee pleinen, het ovaalvormige Anna Paulownaplein en het grotere ronde Prins Hendrikplein. Hoewel deze pleinen en het Plein 1813 nagenoeg op één lijn liggen, zijn ze niet met elkaar verbonden.

Globaal voltrok de aanleg van het Zeeheldenkwartier zich van oost naar west. Behoudens de brede straten langs de randen is de uitleg van het deel tussen de Anna Paulownastraat en de Zoutmanstraat, waar over het algemeen huizen voor de (hogere) middenklasse werden gebouwd voor wat

Zeeheldenkwartier

betreft het stratenpatroon en straatprofiel niet wezenlijk verschillend van de overige uitleg met meer eenvoudige bebouwing voor de lagere middenklasse.

Een kenmerk van het Zeeheldenkwartier was het grote aantal winkels op de afgeschuinde hoeken van de gesloten bouwblokken. Deze zijn voor een groot deel verdwenen.

Structureel en/of functionele veranderingen

Vanaf de eeuwwisseling hebben geleidelijk veranderingen plaatsgevonden. De Piet Heinstraat, Witte de Withstraat, de Zoutmanstraat, Prins Hendrikstraat en in iets mindere mate de Anna Paulownastraat ontwikkelden zich tot belangrijke winkelstraten. Daarbij ging het in de meeste gevallen om winkels op de parterre van bestaande woonhuizen en in mindere mate om de totale nieuwbouw van winkelwoonpanden.

Na een periode van neergang vanaf 1960 is voor deze straten als aaneengesloten winkelgebied (met uitzondering van de Witte de Withstraat en Anna Paulownastraat) een kentering ten goede ingetreden.

Behalve de nieuw- en verbouw voor de detailhandel kent de wijk ook kleine vooroorlogse kantoren, banken en instellingen. Zo werden in 1909 en 1914 twee bankgebouwen op de hoeken van het Prins Hendrikplein en de Prins Hendrikstraat gebouwd, die qua schaal goed passen in het oorspronkelijke bebouwingsbeeld.

Omstreeks 1876 werd begonnen met de aanleg van de Elandstraat tussen de Toussaintkade en de Hemsterhuisstraat, waarvoor de Elandsgracht moest worden gedempt. Rond 1900 werd deze straat verlengd tot aan de Waldeck Pyrmontkade.

De woonhuizen van de Laan van Meerdervoort zijn in de loop van deze eeuw vrijwel geheel in beslag genomen door kantoren. De Laan van Meerdervoort kreeg bovendien ook enkele winkels en horecagelegenheden. Omstreeks 1930 kwam aan het smalle deel van de Laan van Meerdervoort het flatgebouw Oldenhove van zes bouwlagen met een toren (architect F.A. Warners).

Een belangrijke ingreep in de structuur van de wijk is de diagonaal van de Vondelstraat uit 1927. Voor deze verkeersdoorbraak volgens het Uitbreidingsplan van Berlage werd een deel van de Dichtersbuurt gesloopt.

Hier zijn flats in vier lagen gebouwd waarbij de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting het ontwerp voor de gehele straat leverde (1929-1931). Met name in het gebied ten westen van de lijn Vondelstraat-Zoutmanstraat gingen de panden de laatste vijftig jaren in kwaliteit sterk achteruit. Achterstallig onderhoud en verzakkingen door de slappe veengrond waren de oorzaken.

Stadsvernieuwingsprojecten in de vorm van nieuwbouw zijn gerealiseerd in het gebied omsloten door de Prins Hendrikstraat, Zoutmanstraat, Hemsterhuisstraat, Veenkade en Waldeck Pyrmontkade. In de andere delen van de wijk ligt de nadruk niet op nieuwbouw maar op renovatie in het kader van de particuliere woningverbetering.

Zeeheldenkwartier

Hoewel bij de naoorlogse nieuwbouw in veel gevallen rekening is gehouden met de oorspronkelijke architectuur en structuur zijn ook verscheidene projecten gerealiseerd die qua schaal, structuur en/of materiaalgebruik een afwijkend beeld te zien geven. Voorbeelden hiervan zijn onder andere Laan van Meerdervoort 70, de aanbouw van Zeestraat 70 in de Bazarstaat, het gebouw op de hoek van de Waldeck Pyrmontkade/Van Speykstraat en het appartementencomplex aan het Piet Heinplein.

Bebouwingsbeeld.

Het Zeeheldenkwartier heeft een stenig karakter door het ontbreken van voortuinen. De groenvoorzieningen zijn beperkt tot de plantsoentjes van de twee pleinen en de wijk wordt getypeerd door relatief smalle en lange rechte straten met gesloten bouwblokken. Het enige vrijstaande woonhuis in de wijk is de villa Van de Spiegelstraat 12.

In het gebied tussen het Willemspark en de Zoutmanstraat werden in hoofdzaak ruime herenhuizen gebouwd. Het overige deel van de Zeeheldenbuurt kent een meer eenvoudige bebouwing. Hier komt ook het beneden- en bovenhuis veelvuldig voor en zijn de binnenerven minder ruim van opzet. In de Trompstraat bevindt zich op een binnenterrein een hofje.

Vrijwel alle huizen hebben een opbouw van twee of drie bouwlagen met kap. De meest voorkomende kapvorm is het met pannen gedekte schilddak, loodrecht op de voorgevel. Het souterrain komt incidenteel voor.

Stilistisch overheerst het eclecticisme. Het hoogtepunt van deze architectuur vormt de gevelwand van de Zeestraat, die op het Willemspark is georiënteerd en binnen het

beschermd stadsgezicht "Centrum" is gelegen. Het geleidelijke bouwproces van oost naar west in de jaren 1870-1900 is goed te volgen in de bouwstijlen.

Ten westen van de Zoutmanstraat maakt het zuivere eclecticisme plaats voor een mengvorm, waarin neorenaissance motieven worden gebruikt. De bebouwing aan de Waldeck Pyrmontkade en ook delen van de Van Diemenstraat zijn geheel in neorenaissance opgetrokken.

De bebouwing aan de noordzijde van de Elandstraat is niet overal aaneengesloten. Met name in het deel tussen de Hemsterhuisstraat en Waldeck Pyrmontkade, waar de Elandsgracht pas rond 1900 werd gedempt, grenzen een aantal erven en achterbouwsels, behorende bij de percelen van de Witte de Withstraat, direct aan de Elandstraat.

Van de in het kader van de stadsvernieuwing gerealiseerde nieuwbouw is het complex met flats en bedrijven aan de Elandstraat het vermelden waard (architect Th. Bosch, 1988-1990). Het geheel wijkt overigens door de schaal, structuur en de toepassing van erkers en gepleisterde gevels sterk af van de rest van de wijk. De wijk bezit een aantal grote bouwwerken van kerkelijke en andere instellingen. De kerk in de Eerste de Riemerstraat uit 1868 is gebouwd in eclectische trant. Van 1891-1892 dateert de monumentale neogotische kerk aan de Elandstraat van de architect N. Molenaar. Opvallend door zijn situering is het deels in het Zeeheldenkwartier gelegen complex uit 1878-1879 van het voormalige Diaconessenziekenhuis Bronovo aan de Laan van Meerdervoort. Van de schoolgebouwen in de wijk neemt de voormalige HBS uit 1907 aan de Waldeck Pyrmontkade 4a/5 in het bebouwingsbeeld een belangrijke plaats in.

Kenmerkend voor de wijk zijn de vele verbouwingen en nieuwe invullingen, die na 1900 zijn gerealiseerd. De rond de eeuwwisseling toenemende winkelfunctie van de Anna Paulownastraat, Zoutmanstraat, Prins Hendrikstraat, Piet Heinstraat en Witte de Withstraat valt af te lezen aan het grote aantal winkelpuien in neorenaissance en Art Nouveau. Soms werd een geheel nieuwe gevel opgetrokken maar vaak werd slechts de begane grond vernieuwd en bleef de eclectische bovenbouw gehandhaafd.

Zeeheldenkwartier

Aan de Chrispijnstraat werd in 1917 sociale woningbouw gerealiseerd in een traditionele architectuur; de bebouwing is hier aanmerkelijk lager dan in de rest van de wijk.

De wijk is van belang vanwege de bijzondere stedenbouwkundige, cultuur- en architectuurhistorische waarden.

Typering

Typerend zijn:

- het overwegend goed bewaarde bebouwingsbeeld overwegend bestaande uit panden van 2 of 3 lagen met door pannen gedekte daken,
- uit het tweede en derde kwart van de 19^e eeuw dat een gaaf ensemble vormt in samenhang met het stedenbouwkundige patroon van rechte straten,
- de typologie van gesloten bouwblokken,
- de doorbraak van de Vondelstraat als herinnering aan het uitbreidingsplan van Berlage met hoogwaardige architectuur,
- de waarde van het Anna Paulownaplein en het Prins Hendrikplein als open pleinen in een verder sterk verdichte woonwijk,
- de overheersende architectuurstroming van het eclecticisme in het oostelijk deel van de wijk,
- de mengvorm van architectuur, waarin ook neorenaissance motieven worden gebruikt in het westelijk deel van de wijk.

Waardering

Het Zeeheldenkwartier is een overwegend gaaf voorbeeld van een in het derde en vierde kwart van de 19de eeuw gerealiseerde uitbreidingswijk voor de middenstand waarvoor het rechte verkavelingspatroon en het gesloten bouwblok kenmerkend zijn.

Waardevol zijn tevens de stedenbouwkundige situering van de doorsnijding van de Vondelstraat en de twee pleinen.

Van hoge kwaliteit zijn de vele verbouwingen die tussen 1900 en 1915 zijn gerealiseerd, waarbij met name de winkelfunctie op de begane grond van winkelpuien in neo-renaissance en Art Nouveau stijl opvalt.